

ÉLET MŰVELTSÉG ÉS

SZÉP HALÁL

Nyirő Józsefnek, Erdély nagy elbeszélőművészeinek egyik legszebb kötete, a *Kopjafák* újra megjelent.¹ Kopjafáknak hívják a székely temetők ősi formára faragott fejfáit. Mindenik kopjafa egy történet az „egyetlen valóságról: a halálról”. De a hívő számára, a mély ember számára a halál nem üres és végleges fájdalom: nagyságot fed föl, Istenhez emel, megszépíti az utolsó pillanat szívérványában felragyogó földi életet. A második „kopjafára”, amely itt áll előttünk, sem hullhatott több könny, mint amennyi igaz lelki gyönyörűség indája fonódik rá.

„Itt nyugonék Márton Aron kánturam, ha itt nyugonék” — olvasom a következő fejfán.

A furcsa sírvers története azzal kezdődik, hogy a kántorunk eltűnt.

Egyik júniuseleji vasárnap az istentiszteleten még felült az orgonához, de alig kezdette el kedvenc énekét: „Elnémul egyszer éneke, a húr elpattan, jó az éj” — a köhögés elfojtotta a vén hangot, de a hívek belevágtak az énekbe s neki csak a billentyűk között kellett vájkálnia.

— Már ugatnak bennem a halál kutyái — panaszkodott az orra előtt felüti zsoldos könyvnek és leküzdve az ingert, elreccsegette az utolsó sort:

„Ezt Jézus tette mind...”

Tovább nem is bírta. Melle mordult, torka böffent és ráhányta vérét a fehér billentyűkre.

Hosszú, száraz ember volt. Az öregségtől már moha rakódott a hátára. Püposan, meggörbülve rátámaszkodott az orgonára és nézte a sötét, habos vért.

— Én készen vagyok.

Levászorgott a kórusról és hazatámolygott. Otthon leült a kanapéra. Halálfeje felmeredt, szemüregéit belepte a sárga penész, a fogak egymásra zárultak, a koponya varratai tisztán látszottak. Már a sír ólomfénye sugárzott szét róla.

¹ Budapest, Révai-kiadás. Nyirő József 1889-ben született Székelyzsomboron. Többi művei: *Isten igájában* (kétkötetes életrajzi regény, 1930), *A sibói bölény* (Wesselényi Miklós regényes életrajza, 1928), *Jézusfaragó ember* (elbeszélések, 1924), *Uz Bence* (1934), *Székelyek* (1936), *Havasok könyve* (1936), *A Jézusfaragó ember* mint dráma is nagy sikert aratott a Nemzeti Színházban; *Uz Bence*-ből filmhős lett.

Egy órát nyugodott, azután felkelt. Befogta a rongyszedő, bogos lovat a szekérbe, felmászott a trágyás pokróccal leterített szalmaülésre és oda-hörögte megrettent családjának:

— Megyek a városba, a doktorhoz. Nyissátok ki a kaput!

Idétlenül, görbén bólogatott az úton a rossz ló fara mögött, melynek inait zöldre piszkolta a nyersen megevett lucerna.

Családja sorsára gondolt. Összeszámolta, hogy mennyi adóssága van a szövetkezetben, a mézárósnál. Tudta, hogy pénz nincs a háznál s az utolsó kenyeret is kölcsön kérték. A ló is leeresztette a fejét.

— Emeld a lámpásodat, hé! — rántott egyet rajta.

Nem járt senki az úton. Erdő, mező néptelen volt. A vén kántor lelke elportyázott az erdő zúgásában, a virágos völgyek hullámában, az édes illatok fölött a szellőtől ide-oda lebegtetett pillangókon; de neki már gyászt mondott a mező. A távolban már a város látszott. Lehajtotta fejét az országútra és megállította a lovat.

— Hó! Hiszen oda is hiába megyünk. Miafenét adok a doktornak? Nem mondhatom neki, hogy: „Doktor úr, vizsgáljon meg s a költségeit tábláztassa be az egészségemre!” ... Hát még a patika? Ezért az egész parádéért, amiben felvonulok, nem adnak egy üveg gyomorcseppet.

Megtört szemei aggasztóan hamvadtak és tovább morfondírozott.

— Aztán hátra van még a temetés. Sirásás, koporsó, fejfa — számigálta —, belekerül néhány ezerbe. Tisztességes gúnyám sincs, amiben elvermeljenek. Egy egyházi embert mégsem lehet nyilvánosan akárhogy kihányni a gödörbe. Kölcsön sem kérhetek ruhát valamelyik kollégámtól azzal, hogy visszahozom, csak éppen az Úristen eleibe megyek vele ... Meghalni még meghalok valahogy, de mi lesz az asszonnyal, öt gyermekkel? ... Csak a temetés ne volna!

Válaszolni nem tudtak a réten ölelkező virágok, csak mosolyogva emelték feléje arcocskájukat Isten ekeföldjén. Újabb köhögési inger vette elő, de ráütött a mellére keserűen:

— Tarts ki vén fujtató legalább halálig!

Váratlanul támadt a mentő gondolat. Minek orvos, patika, temetés, ha már úgyis meg kell halnia? Egyszerűen elbujdosik, hogy senki se akadjon rá. A pénz legalább megmarad a családjának.

Szinte vígan fordította vissza a lovat.

Megkönnyebbülése kitartott hazáig. Aggódva futott szembe a felesége.

— Mit rendele a doktor?

Még tréfált is a vén kántor, hogy megnyugtassa.

— Nekem semmit, neked fiatalabb férjet.

Csak mikor az asszony kiment a szobából, akkor sápadt el ismét. Az erőltetett jókedv eltűnt, az öreg szíven felfakadtak a fájdalom rügyei és megkezdette búcsúzását a kietlen otthontól, rideg bútoroktól. Leült az ez-előtt ötven esztendővel préparándista korában szerzett félig néma, rozoga harmóniumhoz és elkezdette játszani, eldúdolta utolsó dalát:

„Már elhagylak, drága szállásom,
Nehéz nekem tőled való válásom...”

Újabb rosszullet fogta el, de nem hagyta abba az éneklést. Agya mintha megzavarodott volna, egyik énekből a másikba csapott és végül átszellemül-

ten a kilencvenedik zsoltárba kezdett. Egész lelkét beleöntötte a szárnyaló, hatalmas énekbe.

„Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram, Téged tartottunk hajlékunknak...”

Már hangja se volt, csak ajka pötyögött, de ő úgy hallotta, hogy ezek éneklik a fenséges himnuszt és a sokasággal a föld ég felé emelkedik. A lassan beboruló értelem tébolyodottan repdesett és összecserélte a verssorokat, de az erőlködéstől verejtékezve tovább énekelt, mert úgy érezte, hogy a vak ürbe zuhanna vissza, ha abbahagyná. Mikor a halálhoz ért a dal, zokogva zengette a mulandóságról:

„Mint a zöld füvecske a mezőben... Reggel virágzik, este megszárad ... Napja életünknek menten elmúlik oly hirtelenséggel, Mint a mondott szót elragadja a szél...”

Ez volt a szellemi haldoklás. A dallam megszakadt, mint a megölt léleket és a bomladozó agy szeszélye szerint táncoltak az ujjak a hangszeren, míg remegve lesiklottak a billentyűkről.

A teste nem tudott, de lelke tovább énekelt, tovább tombolt a dal az örök megnyugvás magaslatai felé, mintha galamb volna, mely a földet pusztító viharon átvág.

A belső megnyugvás gyorsan szertefoszlott. Szédülő feje előrebillent és meglátta lábai előtt megásott sírját. Visszaborzadt, de igyekezett kenetes szavakkal megnyugtanni magát.

„A sír az Úr ágya ... fogságom lejár fogadj el, sötétség!”

Az ajtó mögött reszkető felesége nem bírta tovább hallgatni. Dideregve lopódzott melléje.

A félig kimúlt emberek göggyével ütötte fel a fejét.

— Te vagy? Jó, hogy itt vagy. Látni akarom a gyermekeket!

Szipogva sompolyogtak be a nélkülözésektől fejletlen, gyengén ruházott gyermekek. Apjuk vonagló arccal hosszan elnézte és sóhajtván megintette őket:

— Én itt hagylak, de ti jók legyetek! Anyátokat ne kesergessétek!

Ösztövére karjait széles gesztussal felnyújtotta az égre s prédikációsán végrendelkezett:

— Egyebet nem hagyhatok, de nektek hagyom az Istent. Ő megteríti nektek ezt a keserű földet. Ha megteremtett, tartson is el! Tőlem ne várjatok semmit, mert én nektek csak bajt, nyomorúságot, éhezést, megaláztatást, adósságot, igazságtalanságot hagyhatnék! ... Most pedig takarodjatok a szemem elől, mert meghasad a szívem, ha rátok nézek!

Megtántorodott és rázuhant a kanapéra. Ott feküdt késő délutánig. Némi erőt gyűjtött és felkelt. Élt, de a halál már kikészítette. Arca behorpadt, járomcsontjai kiültek, szemealja feketére perzselődött, a hosszú köröm megsárgult szikár ujjain és dőlt belőle az utolsó lehellet.

Itt volt az utolsó pillanat, mert meg kellett valósítania szándékát. Minden lelkierőjét összegyűjtötte, vette a kampós pálcáját, de tervét nem merte feleségének bevallani.

— Megyek az asztaloshoz — lihegte fehéren —, s koporsót méretek. Megcsináltatom az utolsó gúnyámat.

Kopjaša

— Az Istenért, feküdjék le! — sikoltott az asszony, de a vén kántor keményen intett.

— Senki utánam ne merjen jönni!

Lépésről-lépésre erősödött. Utolsó áldozatának nagy érzése hevítette.

— Maradjon kenyérre a temetési költség!

És ment meghalni, örökre elrejtőzni a székely rengetegben.

Nem látta senki, mikor a falu végén letért az Olt partjára és a bokrok között eltűnt, mint egy fekete lidérc.

Az erdő alatt elbotlott az ösvényen és hiába erőlködött, nem bírt talpra állani. Kínosan, négykézláb félremászott a víz partjára. Kezeire támaszkodva nehezen felült és megegyeszer szembenézett a lenyugvó nappal. Piros hab fénylett a szája szélén.

A test elgyengülésével kétségek és bánat lepte meg. Elhatározása meg-ingott. Fájdalmas vágy járta át, hogy otthon pihenhessen az öreg nyoszolyában, övéinek puha simogatásában, vigasztaló szó közt, amiben ők sem hisznek.

Egyetlen ujját sem bírta mozgatni. A teljes tehetetlenség rászakadt.

— Hiábavaló volt minden — gondolta leverten. — Holnap itt kapják meg a meredt testemet. Korábban kellett volna elindulnom. Vén számár létemre elérzékenykedtem a drága időt.

Végül is belefáradt mindenbe és apatikusan nézte a nap fényében ragyogó vizet.

Hirtelen felfigyelt. Valami bámulatos változást vett észre az Olton, az egész környéken.

A haldokló szemek utolsó szivárványjátéka volt ez. Az emberi szem, mielőtt végleg lecsukódna, a színek gyönyörű játékát játssza végig s a haldokló kántor mosolyogva feledkezett bele.

Egyszerre kísérteties tűz terült el a vízen, mely fenékgig átvilágította a folyót. Aranykövek feküdtek benne és a halak lángból voltak. A vörös derengés ráhullott a behajlító fákra, bokrokra, amelyek meggyulladva messzi világítottak. A halászok ijedten kapkodták ki hálójukat, amelyekről folyékony tűz permetezett alá. A partokból kimosott fagyökerek labirintusában rejtelmes fénytánc járta. A komor szirtfalak most világítottak, mintha a szikla mosolyogna. És a tűz élt, falánkul terjedt...

A vén kántor szeme rossz ruhájára tévedt. Az is ragyogott, mintha biborrrá lett volna a rongy. Félénken körülnézett. Fűvek, fák, növények reszkettek a pazar cikázásban, átömlött rajtuk a rejtelmes fény és hallhatólag megcsendültek, mikor az alig kelő szellő egymáshoz érintette. A mágikus sugarak fellöveltek az égig, vörös fátyollá szövődtek, mely mint arany szemfedő borította be a világot. A vén kántornak a Táborhegy transzfigurációja jutott eszébe és ujjongva kiáltott fel:

— Ezt Jézus tette mind!

Bizony, Jézus tette, ki ime neki adta a világot halából, hogy negyven esztendeig Őt szolgálta szegény sorsban, béketűréssel, alázattal és áldozattal. Megjutalmazta ezt az öreg szolgát, fénnel avatta fiává, hogy az örök élet részese legyen, ki életében életterlen volt és vére hullásával adózott a becsületnek. Már nem volt halálszín az orcája, hanem szép és ifjú. Az ősz haj szőke és forró lett a fején, a rothadt, öreg esztendők eltűntek, hom-

loka boldog kábulatban zsongott és friss vér száguldott végig a testén. A halálnak még a gondolata is eltávozott.

Újultán ugrott fel és elindult. Csak homályosan érezte, hogy nem a lábai viszik, hanem átlebeg a mezőn, be a sűrű erdőkbe. A vörös fény még tart. Az ágkarok között meztelenül lépdél végig, a száraz arany-falevelek csörögnek. A csillagmohok szikráznak és az erdőzugok titkokat kínálnak. Önkívületében azt sem tudta, hol jár.

Most szemei hirtelen kinosat rándulnak, a titokteljes fény megváltozik és új ígézet borul a tájra.

A mohára veti magát a vén kántor és liheg a belső boldogságtól. Sokszázestendős fák gyertyái égnek fölötte s a nagy székelv ravatalt díszíteni kezdi a Teremtő. Szivárványszínű hullámvás verí át a bokrok sűrűjét, fák koronáját, melyekről kék folyondárok csüngnek alá csodálkozó virágkelyhekkel rakottan. Különös növények és levélarabeszkék színhalmaza tornyosul mindenüft. Fehér, kék, zöld, lila, ezüst, vörös, smaragd és ki tudná, hány szín keveredik szédülő tekintete előtt.

— Nem, nem lehet, hogy ez a világ vakká és éjtszakává nyomorodjék! — jósolta a hátán fekvő a vén haldokló. — Nem igaz, hogy háború volt. Nem igaz, hogy elnyomott népek vannak, árvák, özvegyek, rokkantak, szegények, éhezők és kétségbeesettek, egymás életére acsarkodók, gyűlölködők, fajpusztítók, egymásra fogat fenő tömegek, emberiségárulók, életlealacsonyítók, hazugsággal hatalmasok, — verje a fogához a koporsójukat az ördög! Nem igaz az a sok aljasság, bűn, nyomor, pusztulás, gazság, mely a Krisztus hátához szegzi a keresztet! ... Álom, rossz álom az egész, melynek el kell tűnnie egy frissen nyílt virágocska égi fényességénél...

Az elmerengő ember megpihent. A halál előtti nyugalom ereszkedett rá és élvezte. Nem fájt semmije. Könnyű lett teste, lelke. Csak a színek csodás játéka halványult el, lassan fakult, távolodott, majd hirtelen megszakadt. Minden a régi szürkéségbe és piszokba süllyedt vissza. Végül az utolsó fénypont is elhamvadt. A halál öklével szemei közé vágott és örökre kioltotta.

A testével pillanatok alatt végzett.

A vén kántor felnyögött, kettőt-hármat rúgott az erdei avaron, becsmérőleg lefittyentette ajkát, grimaszt vágott a világnak és anélkül, hogy észrevette volna, meghalt.

Utolsó elzuhanására a vadak fogvicsorgatva menekültek a hetedik határba.

Családja aggodalmak közt várta haza. Mikor este sem jött, keresésére indultak és éjjel felé vetődtek haza. Sírva virrasztották végig az éjtszakát, minden apró neszre felrettenve, de a vén kántor már aludt...

Reggel a falu is keresésére indult. Frissen sült kenyeret vetettek az Oltba. Ahol a kenyér alámerül, ott kell lennie a holttestnek, mintha a halott ember nyúlna fel a mélyből a sokszor nélkülözött kenyér után, hogy hóna alá csapva, magával vigye hosszú útjára. A kenyér lebegett a habokon, apró halak úszkáltak körül, hozzá kapkodtak, örvények megforgatták, de sehol el nem merült, mint a szent test, mely megdicsőült. A csáklyás halászok is hiába kotorták végig a vizet.

Egy másik csoport az erdőket cserkészte végig. A kétségbeesett gyermekek minden bokorba bekiáltottak:

— Édesapám! Hol van?

— Szóljon mán kántoruram!

A vén halott, ki tudja, melyik fa tövében dermedezett.

Ugyanúgy hajszolták a halottat, mint vadászaton a vadat. Fejszefokkal megkongatták a fák oldalát, de a halott nem bukkant elő álmosan, szédelegve a fák között.

Végül megszokták a tragédiát és tréfálkoztak felette:

— Biztosan vaddisznóval turatta meg a sírját.

— A farkasok megfurustokolták.

-- Beállott remetének — kacagott a harmadik — s valahol a medvével együtt szedi a málnát.

Estére a hajtók hazatakarodtak.

Másnap már csak a felesége és gyermekei keresték.

Harmadnap ők is csak siratták.

Negyednapra dolguk után láttak.

Egy hét múlva bizonyos elismeréssel emlegették eltűnését.

— No, a szépen ellevel!

Egy hónap múlva az özvegy kántornéhoz beállított a fejfafaragó Pajtis, vállán egy festett kopjafával.

— Ezt a kántor úr sírjára hoztam.

-- Jól tudja, hogy nincs szegény uramnak sírja — sötétedett el az asszony.

— Nincs, de lesz! — ült le kínálatlanul Pajtis. — Má megbeszéltem a pappal is. Vasárnap lesz a temetés. Ha a teste nincs is meg, temetés nélkül mégse hagyhassuk.

— Jól mondja, Pajtis — egyezett bele az özvegy.

— Én jól — búcsúzott a fafaragó. — Hát osztán vasárnap.

— Vasárnap — bólintott az asszony.

Úgy is lőn.

Vasárnap összegyűlt a nép a kántori ház udvarán. Egy fekete posztóval leterített asztalon feküdt a főtülvaló kopjafa.

Az özvegy és az árvák az ősi, pogány sírjel mellé állottak. Az emberek levették a kalapjukat és nézték, mintha a fa volna a halott.

Az is volt.

Olyan szépen feküdt a ravatalon, mint egy csillagos, képrovásos, drága, ősi virág. Az ezerötszázesztendő nagy székely halott került a nyujtóztató padra...

Végül megfogták a kopjafát és a kántor képiben kivitték a temetőbe.

Ott egy magos helyen beszúrták a földbe, a talpára rászegezték a táblát az együgyű felírással, ahogy Pajtis uram kieszelte:

„Itt nyugonék Márton Aron kánturam, ha itt nyugonék.”

Búcsúzóul elénekelték a halott kántor kedvenc dalát:

„Majd szétomol e porhüvely, mikor, vagy hol, még nem tudom...”

Aztán szépen hazamentek.